

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки **ПРИМІ** Раїси Миколаївни про дисертацію **ДЕМЧЕНКА Віталія Миколайовича «Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів»**, представлену на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Актуальність обраної теми дисертації та її зв'язок із відповідними планами галузей науки.

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена сучасними суспільними, освітніми та ціннісно-світоглядними викликами, що істотно посилюють роль початкової школи у формуванні національної ідентичності дітей. В умовах воєнного стану, загроз українській державності, інформаційно-культурної агресії, вимушеного переміщення населення, руйнування звичних соціальних зв'язків і потреби в консолідації українського суспільства проблема формування національної ідентичності молодших школярів набуває особливої педагогічної та громадянської ваги.

Початкова школа є тим освітнім простором, у якому дитина вперше системно осмислює власну належність до родини, громади, українського народу, держави, мови, культури й історичної пам'яті. Саме молодший шкільний вік є сенситивним періодом для становлення первинних ціннісних орієнтацій, емоційного ставлення до Батьківщини, поваги до державних символів, народних традицій, культурної спадщини та громадянської відповідальності. За таких умов особливої значущості набуває професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи як носія, інтерпретатора і транслятора національно-громадянських смислів.

Аналіз сучасної педагогічної теорії та освітньої практики засвідчує наявність суттєвих суперечностей між суспільним запитом на вчителя початкової школи, здатного цілеспрямовано, методично обґрунтовано й етично відповідально формувати національну ідентичність молодших школярів, та реальним станом професійної підготовки, в якій національно-орієнтований зміст нерідко представлений фрагментарно, імпліцитно або розпорошено між окремими освітніми компонентами, виховними заходами й педагогічними практиками.

Особливої ваги набуває те, що чинні нормативні документи у сфері початкової освіти орієнтують учителя на формування громадянської компетентності, патріотичної свідомості, поваги до української мови, культури, історії, демократичних і європейських цінностей. Водночас підготовка майбутнього вчителя до реалізації цих завдань потребує не лише загальної педагогічної обізнаності, а й спеціально сформованої готовності, яка охоплює ціннісну позицію, знання про феномен національної ідентичності, методичний інструментарій, здатність до проєктування виховних подій, інтегрованих уроків, роботи з культурними артефактами, родинною пам'яттю, локальною історією та рефлексивним аналізом власної педагогічної діяльності.

У цьому контексті особливо актуальним є науковий пошук ефективних педагогічних умов, здатних забезпечити підготовку майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів у процесі фахової підготовки. Саме ці завдання визначили актуальність теми дисертації Демченка В. М., її наукову значущість і практичну спрямованість у контексті модернізації вищої педагогічної освіти, реалізації ідей Нової української школи та виховних пріоритетів воєнного і повоєнного розвитку України.

Вагомість дослідження підсилюється тим, що дисертація виконана відповідно до тематичного плану наукових досліджень Хмельницького національного університету «Формування особистості як суб'єкта самотворення» та «Психолого-педагогічні засади професійно-особистісного розвитку фахівців в умовах трансформації суспільства», де роль автора полягала в обґрунтуванні педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів.

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.

Здійснений науковий пошук за темою дослідження дозволив здобувачеві вперше виокремити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів, а також розробити структурно-функціональну модель означеного процесу, що відображає його цілісний, системний і поетапний характер.

Важливим результатом дослідження є уточнення сутності та структури готовності майбутнього вчителя початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів. У роботі цю готовність розглянуто як інтегративну, багатокомпонентну та динамічну професійно-особистісну якість, що поєднує мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-методичний і діяльнісно-рефлексивний компоненти. Такий підхід дозволив дисертанту обґрунтувати підготовку майбутнього педагога як цілісний процес, що одночасно охоплює знансєвий, методичний, ціннісний та рефлексивний виміри.

На цій основі визначено критерії, показники й рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів. Мотиваційно-ціннісний, змістово-інструментальний та операційно-оцінювальний критерії логічно співвіднесені з компонентами готовності, що забезпечує цілісність діагностичного інструментарію та можливість простежити динаміку професійного становлення майбутнього вчителя.

Заслуговує на увагу авторський підхід до класифікації педагогічних засобів формування національної ідентичності молодших школярів. Виокремлення семіотичних, історіографічних, літературних, мистецьких, фольклорних, ігрових і фізкультурно-спортивних засобів із визначенням їх функціонального призначення має як теоретичне, так і практичне значення. Класифікація створює для майбутнього вчителя початкової школи цілісний інструментарій добору засобів відповідно до вікових особливостей дітей, виховної мети, змісту освітньої галузі та очікуваного результату.

Варто відзначити, що подальшого розвитку набули теоретико-методичні положення щодо підготовки майбутніх учителів початкової школи до ціннісно

орієнтованої виховної діяльності. Зокрема, обґрунтовано доцільність аксіологізації й смислової персоналізації підготовки, міждисциплінарної інтеграції національно орієнтованого змісту в освітні компоненти професійної підготовки, а також практико-орієнтованого моделювання квазіпрофесійної та реальної діяльності майбутніх учителів.

Окремо слід підкреслити унікальність дисертації, що полягає в перенесенні акценту з традиційного розгляду національно-патріотичного виховання молодших школярів на професійну підготовку самого майбутнього вчителя. Такий ракурс є науково продуктивним, оскільки саме готовність педагога визначає якість, послідовність, змістову коректність і методичну доцільність формування національної ідентичності учнів початкової школи.

Оцінюючи ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації В. Демченка, слід констатувати, що рівень їх наукового обґрунтування забезпечений логічно вибудованою концепцією дослідження, продуманою структурою роботи та коректним застосуванням комплексу взаємодоповнювальних методів наукового пізнання. У дослідженні виважено поєднано теоретичні, емпіричні, діагностичні, формувальні та статистичні методи, що забезпечило достовірність, репрезентативність і наукову верифікованість отриманих результатів.

Дисертант демонструє належний рівень науково-методологічної культури та структурованість наукового мислення, розглядаючи підготовку майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів як цілісний, системний і динамічний педагогічний процес, що спрямований на інтеграцію ціннісно-смислової позиції, теоретичних знань, методичного інструментарію, практичного досвіду та рефлексивної здатності майбутнього педагога.

Безумовною науково-теоретичною новизною та практичним значенням вирізняються виокремлені й теоретично обґрунтовані педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів, серед яких: аксіологізація та смислова персоналізація підготовки на засадах національно-громадянських і європейських цінностей; міждисциплінарна інтеграція змісту та методик формування національної ідентичності в освітні компоненти професійної підготовки; практико-орієнтоване моделювання квазіпрофесійної та реальної діяльності з формування національної ідентичності на засадах сучасних педагогічних технологій і рефлексивного аналізу.

Теоретико-методологічним обґрунтуванням реалізації зазначених умов слугує авторська структурно-функціональна модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів. Модель містить методологічно-цільовий, змістово-процесуальний і діагностико-результативний блоки та забезпечує логічний зв'язок між метою, методологічними підходами, педагогічними умовами, етапами підготовки, критеріями, показниками, рівнями та очікуваним результатом.

Особливої переконливості науковим положенням і висновкам дисертації надає дослідницько-експериментальна робота, орієнтована на перевірку ефективності визначених педагогічних умов. На констатувальному етапі здійснено комплексну діагностику вихідного стану сформованості готовності

майбутніх учителів за визначеними критеріями, що дозволило обґрунтувати необхідність цілеспрямованого педагогічного впливу.

Формувальний етап експерименту характеризується системним і послідовним упровадженням визначених педагогічних умов, які реалізовувалися через оновлення змісту освітніх компонентів, використання активних та інтерактивних методів навчання, організацію квазіпрофесійного моделювання, педагогічних дилем, творчих воркшопів, методів «Фішбоун», «Шість капелюхів мислення», кейс-методів, рольових і ділових ігор, рефлексивного щоденника професійної ідентичності, педагогічних практик і портфоліо.

У сукупності зазначене вище дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки та практичні рекомендації, сформульовані в дисертації В. Демченка, є достатньо обґрунтованими, логічно виведеними з теоретичних узагальнень і результатів експериментальної роботи та відповідають поставленій меті й завданням дослідження.

Оцінюючи значення для науки й практики одержаних автором результатів, необхідно наголосити на тому, що розроблено й упроваджено навчально-методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів. Особливе значення мають авторські методичні рекомендації з практичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання педагогічних засобів формування національної ідентичності молодших школярів.

Одержані результати можуть бути використані в освітньому процесі закладів вищої педагогічної освіти для вдосконалення змістового, процесуального та навчально-методичного компонентів підготовки майбутніх учителів початкової школи, організації педагогічної практики, розроблення інтегрованих занять, виховних подій, сценаріїв роботи з локальною історією, родинною пам'яттю, культурними артефактами, дитячою літературою, мистецтвом, фольклором, іграми та фізкультурно-спортивними засобами.

Наукова вагомість роботи полягає в розширенні теоретико-методичних основ професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів, уточненні сутності відповідної готовності, визначенні її структури, критеріїв і рівнів, обґрунтуванні педагогічних умов, створенні структурно-функціональної моделі та систематизації педагогічних засобів.

Структура та оцінка змісту дисертації. Структурно дисертаційна робота є обґрунтованою, логічно побудованою й адекватно відображає траєкторію проведеного дослідження. Основні структурні частини роботи не викликають заперечень. Мета відповідає методології дослідження, поставлені завдання зумовили зміст і структуру дисертації, яка презентована вступом, розділами, висновками до них, загальними висновками, списком використаних джерел та додатками.

У вступі обґрунтовано актуальність теми наукового пошуку, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, сформульовано гіпотезу, розкрито методи дослідження, його наукову новизну і практичне значення, подано відомості про впровадження та апробацію результатів дослідження, публікації автора, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі дисертації здійснено ґрунтовний аналіз стану опрацювання проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів у педагогічній теорії та визначено ступінь розв'язання означеного питання в сучасній освітній практиці. Автором уточнено термінологічне поле дослідження, розкрито сутність базових понять, проаналізовано вікові особливості формування національної ідентичності молодших школярів, визначено функції вчителя початкової школи у цьому процесі.

Варто зазначити, що здобувач вийшов за рамки загального аналізу феномену національної ідентичності й послідовно вибудував теоретичне підґрунтя для спеціальної підготовки майбутнього вчителя до відповідної діяльності. Особливо важливим є поєднання психологічного аналізу вікових особливостей молодшого школяра, педагогічного осмислення виховної функції початкової школи та професійно-методичного бачення ролі майбутнього вчителя.

До вагомих здобутків першого розділу належить авторська класифікація педагогічних засобів формування національної ідентичності молодших школярів. Її оригінальність полягає в тому, що педагогічні засоби подано як функціонально впорядковану систему, що охоплює семіотичні, історіографічні, літературні, мистецькі, фольклорні, ігрові та фізкультурно-спортивні групи.

У другому розділі дисертації обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів, розкрито особливості їх реалізації в освітньому процесі закладів вищої педагогічної освіти та представлено структурно-функціональну модель досліджуваного процесу.

Своєрідність другого розділу виявляється у переході від теоретичного осмислення проблеми до науково-методичного конструювання цілісної системи підготовки майбутнього вчителя. Здобувач запропонував взаємопов'язаний комплекс педагогічних умов, які забезпечують формування ціннісної, змістово-методичної та діяльнісно-рефлексивної готовності майбутнього педагога.

Особливо варто відзначити структурно-функціональну модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів. Методологічно-цільовий блок відображає соціальне замовлення, мету, завдання, підходи й принципи; змістово-процесуальний блок конкретизує педагогічні умови, етапи, форми, методи й засоби підготовки; діагностико-результативний блок охоплює компоненти готовності, критерії, показники, рівні її сформованості та очікуваний результат. Такий підхід дозволив структурувати освітній процес та забезпечити його чітку орієнтацію на реальні професійні орієнтири сучасної початкової школи.

У третьому розділі дисертації представлено організаційно-педагогічний і методичний супровід упровадження визначених педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів. Автором розкрито методика, етапи й організацію педагогічного експерименту, здійснено аналіз результатів констатувального та формувального етапів, що дало змогу простежити динаміку змін рівнів сформованості готовності за всіма визначеними критеріями.

Винятковість викладу матеріалу визначається цілісним науково-методичним підходом, який одночасно підтверджує високу результативність запропонованих педагогічних умов та фіксує реальну динаміку становлення готовності майбутніх учителів. Експериментальна логіка дослідження органічно поєднує кількісні показники зростання рівнів готовності з якісними трансформаціями професійної позиції здобувачів. Такий інтегрований вимір підсилює емпіричну достовірність висновків і засвідчує глибоку відповідність розробленої системи сучасним освітнім викликам. У процесі апробації майбутні педагоги набувають здатності свідомо добирати дидактичні засоби, проєктувати виховні події, моделювати професійні ситуації та здійснювати системну рефлексію, що підкреслює практичну цінність дослідження й відкриває перспективи для його широкого впровадження в закладах педагогічної освіти.

Окрему увагу приділено характеристиці навчально-методичного забезпечення, розробленого для реалізації педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів. Цей комплексний інструментарій забезпечив цілісність, практичну спрямованість і результативність процесу становлення професійної готовності педагогів до вирішення завдань національно-патріотичного виховання. Системне поєднання навчальних матеріалів, методичних рекомендацій і діагностичних засобів створило сприятливі передумови для інтеграції теоретичних знань з історії, культури та традицій українського народу з практичними вміннями організації виховного процесу в початковій школі. Їх цінність полягає у тому, що майбутній педагог одержує приклади інтегрованих уроків, виховних заходів, ігор, STEM-освітніх практик, цифрових ресурсів і коміксів.

Ще однією методичною перевагою є включення до рекомендацій форм роботи з батьками, що істотно розширює виховний простір початкової школи. Зокрема, автор пропонує вебінари для батьків щодо добору ігор для розвитку письмового мислення, майстер-класи з використання історичних артефактів у вихованні, спільні творчі заняття «Дитина в літературі», вебінари про роль мистецтва у формуванні культурної ідентичності, ігрові сесії для батьків з елементами національної культури, спільні тренування у форматі «Сім'я в русі». Обрана стратегія є особливо важливою для початкової освіти, оскільки формування національної ідентичності молодшого школяра відбувається не лише в класі, а й у родині, громаді та найближчому соціокультурному середовищі дитини. Розроблене автором методичне супроводження підсилило прикладну цінність дослідження та забезпечило відтворюваність запропонованої системи в інших закладах педагогічної освіти, що, безумовно, збагатило роботу новими практико-орієнтованими рішеннями та додало їй професійної вагомості в контексті модернізації початкової освіти України.

Результати наукового дослідження відображено у загальних висновках, які корелюють із висновками до розділів. Аналіз змісту дисертації дає підстави узагальнити: поставлені у роботі завдання розв'язано, мету наукового пошуку загалом досягнуто.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій в опублікованих працях. Аналіз публікацій В. Демченка засвідчує їхню відповідність вимогам до оприлюднення результатів дисертації на здобуття

ступеня доктора філософії і надає авторові право публічного захисту дисертації. Серед опублікованих праць здобувача є стаття у виданні, що індексується в міжнародній наукометричній базі Web of Science, статті у наукових фахових виданнях України, публікації у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, а також авторські методичні рекомендації.

У публікаціях відображено ключові результати дослідження: особливості формування національно-культурної ідентичності здобувачів освіти, класифікацію педагогічних засобів формування національної ідентичності молодших школярів, сутність і структуру готовності вчителя до відповідної діяльності, функції вчителя початкової школи, євроінтеграційний контекст підготовки майбутніх педагогів та ціннісно-мотиваційні основи досліджуваного процесу.

Достатнім є рівень апробації результатів дослідження, що підтверджується участю здобувача у міжнародних і всеукраїнських науково-практичних заходах та впровадженням результатів у практику фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Під час детального аналізу структури та змісту дисертації, а також наукових публікацій за результатами дослідження, ознак порушення академічної доброчесності не виявлено. У дисертації належним чином оформлено покликання на використані наукові, нормативні та методичні джерела, а анотація відповідає основним положенням роботи.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу загалом, вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження та побажання, які мають дискусійний характер і не знижують загальної наукової цінності дослідження:

1. У дисертації достатньо ґрунтовно представлено методологічні підходи до підготовки майбутніх учителів початкової школи. На нашу думку, варто було б детальніше показати, як саме феноменологічний підхід реалізується в методах збору й аналізу емпіричних даних, у рефлексивних завданнях, щоденниках професійної ідентичності та інтерпретації особистісних змін здобувачів освіти.

2. У роботі слушно поєднано національно-громадянські та європейські цінності, що відповідає сучасному євроінтеграційному напрямку розвитку української освіти. Вважаємо, що дослідження виграло б від ширшого представлення європейського виміру підготовки майбутніх учителів до формування національної ідентичності молодших школярів.

3. Представлене дослідження характеризувалося б вищим рівнем верифікації результатів у разі розширеного викладу етапів експертизи навчально-методичних розробок майбутніх фахівців.

4. Окремої уваги потребує питання запобігання формалізації національно-патріотичного виховання в освітньому процесі початкової школи. Дисертант слушно наголошує на аксіологізації та смисловій персоналізації підготовки майбутніх учителів. Водночас варто було б ширше розкрити ризики перетворення формування національної ідентичності на сукупність символічних та недостатньо осмислених заходів.

5. Дослідження ґрунтовно розкриває етап підготовки фахівця в університеті. Разом із тим наукову цінність становитиме подальше вивчення

того, як сформована готовність виявляє себе в професійній діяльності випускника, зокрема в період адаптації до шкільного колективу, виконання обов'язків класовода та щоденної взаємодії з батьками й учнями впродовж першого року роботи.

Вказані зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертації, мають переважно рекомендаційний характер і можуть бути враховані в подальшій науковій, методичній та практичній роботі здобувача.

Висновок. Дисертаційна робота Демченка Віталія Миколайовича на тему «Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності молодших школярів» є завершеним самостійним дослідженням, яке за ступенем наукової новизни, достовірністю наведених результатів, теоретичною і практичною цінністю, змістом, оформленням та обґрунтованістю висновків відповідає вимогам наказу МОН України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» зі змінами та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а її автор, Демченко Віталій Миколайович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, галузі знань 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії і методики
початкової освіти Волинського
національного університету імені Лесі
Українки

[Handwritten signature]

Раїса ПРИМА

підпис *[Signature]*
ЗАСВІДЧУЮ
Вчений секретар університету
«___» _____ 20__ р.

[Handwritten signature]